

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра біології та екології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

з теми «**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В
УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ**»

Виконала: здобувачка вищої освіти
2 курсу групи Біол1-М24з
спеціальності 014.05 Середня освіта
(Біологія та здоров'я людини)

Бортей Літисія Ярославівна

Керівник: **Казанішена Н.В.**, канд.пед.н.,
доцент кафедри біології та екології

Рецензент:

Кам'янець–Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ	8
1.1. Сутність та структура ціннісного ставлення до природи	8
1.2. Психолого-педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій у старшокласників	12
1.3. Потенціал навчального предмету Біологія і екологія у формуванні екологічних цінностей та екологічної культури	15
1.4. Аналіз сучасних підходів і методик формування екологічної свідомості та ціннісного ставлення до природи	17
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ 10–11 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ	20
2.1. Педагогічні умови формування ціннісного ставлення до природи ...	20
2.2. Форми, методи та засоби екологічно спрямованої навчальної діяльності	22
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	
3.1. Етапи педагогічного експерименту та їх завдання	42
3.2. Констатувальний етап: діагностика рівня сформованості ціннісного ставлення до природи	44
3.3. Формувальний етап: впровадження методики	48
3.4. Контрольний етап: оцінювання ефективності дослідження	50
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні глобальні виклики, пов'язані з поглибленням екологічної кризи, змінами клімату, зростанням техногенного навантаження на довкілля та виснаженням природних ресурсів, вимагають формування нового типу культури взаємодії людини з природою. Для України ці питання є особливо актуальними у зв'язку з інтенсивним антропогенним впливом на природні екосистеми, необхідністю реалізації стратегій сталого розвитку, а також екологічними наслідками воєнних дій, що суттєво погіршили стан довкілля.

У цьому контексті ключовим завданням сучасної освіти виступає виховання покоління, яке усвідомлюватиме значущість природного середовища як базису життєдіяльності суспільства, спроможного приймати відповідальні рішення та діяти з позицій екологічної етики і сталого розвитку. Важливе місце в цьому процесі належить формуванню ціннісного ставлення до природи – інтегрованої якості особистості, що визначає мотивацію, поведінкові установки та практичну діяльність учнів щодо збереження довкілля.

Учні старшої школи, зокрема 10–11 класів, перебувають на етапі становлення світоглядних орієнтирів, активного формування життєвих цінностей і професійного самовизначення. Саме у цей період відбувається усвідомлення власної відповідальності за стан навколишнього середовища та здатності до громадянської активності. Тому формування ціннісного ставлення до природи в старшокласників є стратегічним напрямом освітньої діяльності.

Предмет «Біологія і екологія» має значний потенціал для реалізації цього завдання завдяки інтеграції природничих знань, практикоорієнтованого змісту та виховних можливостей. Водночас сучасні освітні дослідження свідчать про потребу вдосконалення методичних підходів до формування екологічних цінностей, оновлення змісту та засобів навчання, активного застосування діяльнісних, інтерактивних, екоспрямованих технологій, зокрема проектної та

дослідницької діяльності.

Таким чином, тема дослідження є актуальною, оскільки спрямована на розв'язання важливої педагогічної проблеми – формування у старшокласників стійкої, усвідомленої та практично реалізованої ціннісно-екологічної позиції через навчальний процес з біології та екології. Реалізація зазначеного завдання сприятиме підготовці молоді до відповідального ставлення до природного середовища, формуванню екологічної культури, що є необхідною умовою розвитку сучасного українського суспільства та інтеграції у світовий освітній та екологічний простір.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, зміст, форми, методи формування ціннісного ставлення до природи в учнів 10–11 класів у процесі вивчення курсу біології та екології.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати стан наукового розроблення проблеми формування ціннісного ставлення до природи в психолого-педагогічній та методичній літературі.

2. Уточнити сутність, структуру та компоненти ціннісного ставлення до природи старшокласників.

3. Визначити можливості навчального предмету Біологія і екологія у формуванні ціннісного ставлення до природи в учнів старшої школи.

4. Обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечують ефективність цього процесу.

5. Розробити та апробувати форми, методи, засоби формування ціннісного ставлення до природи в учнів 10–11 класів у процесі вивчення біології і екології.

6. Провести педагогічний експеримент та оцінити результативність запропонованої методики.

Об'єкт дослідження: Процес формування ціннісного ставлення до

природи в учнів 10-11 класів.

Предмет дослідження: Педагогічні умови, зміст, форми, методи та засоби формування ціннісного ставлення до природи в учнів 10–11 класів у процесі вивчення біології і екології.

Гіпотеза дослідження

Формування ціннісного ставлення до природи в учнів 10–11 класів буде ефективним, якщо:

- зміст навчання з біології і екології буде спрямований на усвідомлення учнями цінності природи як основи життя й сталого розвитку;
- у навчальному процесі будуть реалізовані педагогічні умови, що забезпечують ціннісно-орієнтовану взаємодію учнів із природним середовищем;
- застосовуватимуться комплексні форми та методи навчання, що поєднують когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти (проектна діяльність, екологічні практикуми, дослідницька робота, еколого-просвітницькі та природоохоронні заходи);
- буде організована систематична діагностика та корекція рівнів сформованості ціннісного ставлення до природи.

Методи дослідження.

Теоретичні: аналіз, систематизація й узагальнення філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми формування ціннісного ставлення до природи; порівняльно-зіставний аналіз чинних навчальних програм і методичних матеріалів з біології та екології; моделювання педагогічних умов і методичної системи формування ціннісного ставлення до природи.

Емпіричні: спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю учнів; анкетування, бесіди, тестування, опитування учнів та педагогів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи);

діагностика рівнів сформованості ціннісного ставлення до природи (за визначеними критеріями та показниками).

Методи математичної статистики: кількісний і якісний аналіз даних педагогічного експерименту; статистична обробка результатів для визначення достовірності отриманих даних.

Наукова новизна. Уперше: обґрунтовано педагогічні умови формування ціннісного ставлення до природи в учнів 10–11 класів у процесі вивчення біології та екології; запропоновано й теоретично описано методичну модель реалізації цього процесу у профільній школі. Удосконалено: підходи до визначення змісту та структури ціннісного ставлення до природи старшокласників (розкрито єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів); педагогічні підходи до організації екологічно орієнтованої діяльності учнів у межах вивчення природничих дисциплін. Набули подальшого розвитку: засоби, форми та методи формування екологічних цінностей старшокласників; система діагностики рівнів сформованості ціннісного ставлення до природи.

Теоретичне значення дослідження. Результати роботи поглиблюють та конкретизують наукові уявлення про: особистісно-ціннісний підхід в освіті; психологічні механізми становлення екологічних цінностей старшокласників; методичні засади інтеграції екологічного змісту в навчання біології; закономірності формування відповідального ставлення до природи у старшій школі.

Отримані положення можуть бути використані для подальших теоретичних досліджень у галузі педагогіки, екологічної освіти та методики навчання біології.

Практичне значення дослідження. Розроблено й апробовано систему педагогічних умов, методів та форм роботи, спрямованих на формування ціннісного ставлення до природи в учнів 10–11 класів. Створено практичні

матеріали: анкети, опитувальники, критерії й рівні оцінювання, зразки уроків, екологічні проєкти та виховні заходи. Результати дослідження можуть бути впроваджені у практику роботи закладів загальної середньої освіти, використані в процесі післядипломної педагогічної підготовки вчителів, під час організації еколого-натуралістичної діяльності учнів. Матеріали придатні для розроблення навчально-методичних посібників, проведення тренінгів, гурткової роботи, екологічних акцій та дослідницької діяльності старшокласників.

Апробація результатів: Результати роботи були представлені на звітній конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка (9-10 квітня 2025 року). За матеріалами дослідження подано до друку 1 статтю.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел (38 джерел) та додатків. Обсяг основного тексту становить 58 сторінок. Робота містить таблиці та діаграми.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану довкілля свідчить про наявність глибоких екологічних проблем, більшість з яких спричинена антропогенною діяльністю. У цих умовах особливого значення набуває формування ціннісного ставлення до природи, яке виступає ключовою передумовою екологічної свідомості та відповідальної поведінки. Без розвитку екологічної культури неможливо забезпечити сталий розвиток та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Комплексне застосування діяльнісного, компетентнісного та особистісно-ціннісного підходів дозволяє поєднати практичну, когнітивну та емоційно-ціннісну складові навчання. Це забезпечує всебічне формування ціннісного ставлення учнів до природи, розвитку екологічної свідомості та екологічної культури старшокласників.

Методичні особливості індивідуальної пізнавальної та дослідницької діяльності зумовлені потребою розвитку самостійності, критичного й творчого мислення. Ефективна організація такої діяльності передбачає застосування наукових методів, врахування індивідуальних можливостей здобувача освіти, використання сучасних технологій та створення умов для самостійного пошуку знань і їх практичного застосування.

Групова навчальна та дослідницька діяльність є ефективним інструментом формування ціннісного ставлення учнів до природи. Вона сприяє розвитку екологічної свідомості, відповідальності, соціальної активності й здатності діяти у команді. Організована на основі наукових методів і педагогічних підходів, така робота не лише поглиблює знання про довкілля, а й формує у школярів сталий емоційний та моральний зв'язок із природою.

Колективна робота є потужним механізмом формування ціннісного ставлення старшокласників до природи. Вона забезпечує інтеграцію соціального

досвіду, екологічних знань та практичної діяльності, сприяє розвитку відповідальності, громадянської активності та стійкого екологічного світогляду. Завдяки спільним природоохоронним ініціативам учні не лише засвоюють інформацію, а й формують глибоке морально-ціннісне ставлення до навколишнього середовища.

Діяльнісний метод у старшій школі є одним із найефективніших підходів до формування ціннісного ставлення учнів до природи на уроках біології. Його сутність полягає в організації активної практичної та дослідницької діяльності, яка забезпечує глибоке пізнання природних процесів, особистісне переживання взаємодії з природою та розвиток екологічно відповідальної поведінки. Реалізація діяльнісного методу потребує продуманих методичних прийомів — проблемності, дослідницьких завдань, проєктів, інтерактивних форм та рефлексії — які в комплексі формують у старшокласників стійкі природоохоронні цінності.

Проєктне навчання під час вивчення біології у старших класах є ефективним засобом формування ціннісного ставлення учнів до природи, оскільки поєднує дослідницьку, практичну та суспільно спрямовану діяльність. Методичні особливості цього підходу — самостійний вибір теми, планування, дослідження, міждисциплінарність, рефлексія — створюють умови для глибокого усвідомлення екологічних проблем і розвитку відповідальної поведінки. Проєктна діяльність забезпечує учням реальний досвід взаємодії з природою та формує стійкі екологічні цінності, що є ключовою умовою формування екологічно свідомих громадян.

Інтерактивні методи є важливим інструментом формування ціннісного ставлення старшокласників до природи при вивченні біології. Їх ефективність полягає у створенні умов для активної взаємодії, дискусії, переживання екологічних ситуацій і колективного вирішення природоохоронних проблем. Методично виважене застосування інтерактивних технологій забезпечує

розвиток екологічної відповідальності, емпатії, свідомої позиції та готовності діяти в інтересах довкілля — ключових складових екологічного світогляду.

Отже, екологічно спрямована навчальна діяльність забезпечує комплексне формування ціннісного ставлення до природи, інтегруючи форми роботи: індивідуальні, групові, колективні, позакласні; методи навчання: практичні, проєктні, інтерактивні, рефлексивні та інформаційно-комунікативні; засоби навчання: візуальні, лабораторні, ІТ-ресурси, природне середовище та друковані матеріали.

Під час контрольного етапу при запровадженні експериментальних матеріалів дослідження ми отримали наступні результати:

- у експериментальних класах відзначено значне зростання мотивації до природоохоронної діяльності (на 25–30% за даними анкетування);
- збільшилась кількість учнів, які демонструють стійке ціннісне ставлення до природи;
- підвищився рівень практичних умінь у дослідженні природних об'єктів та участі в екологічних проєктах;
- контрольні групи показали незначні зміни у порівнянні з експериментальними, що підтвердило ефективність запропонованої методики.

Означене доводить ефективність розроблених нами методичних матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька Г.А., Казанішена Н.В., Ільїнський С.В. Використання віртуальних екскурсій з біології для виховання екологічної культури учнів закладів загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 49. Т. 2. С. 162-167. <http://www.innovpedagogy.od.ua/eng/49-2>
2. Біологія і екологія. 10-11 класи (рівень стандарту) : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
3. Біологія і екологія. 10-11 класи (профільний рівень) : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
4. Біологія і екологія (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / В. І. Соболев. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2019. 256 с.
5. Войтенко Т. Н. Застосування інтерактивних технологій на уроках біології // *Біологія. Шкільний світ: газ. для вчителів біології*. 2009. № 25. С. 18-19.
6. Гончарук В.В. Теоретичні основи формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. Вип. 267. С. 43–48.
7. Гуцкалюк Л., Вербицька З. Ігрові технології на уроках біології. Тернопіль-Харків : Вид-во «Ранок», 2009. 128 с.
8. Досліди з біології в домашніх умовах. URL : <http://urok.pp.ua/serednya-osvta/10774-dosldi-z-bologyi>
9. Дюкова О. М. Дослідницька діяльність на уроках природознавства // Освітній портал. URL: <https://urok-ua.com>

10. Загальна методика навчання біології : навч. посібник / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар та ін.; За ред. І. В. Мороза. К. : Либідь, 2006. 592 с.
11. Зайченко І.В. Педагогіка: Навчальний посібник. Київ : Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.
12. Захоплюючі домашні експерименти з біології. URL : <https://pustunchik.ua/ua/online-school/biology/botany/tsikavi-doslidy>
13. Ігнатова Р. Розвиток пізнавальної активності учнів як педагогічна проблема // Вісник Львівського університету : Серія педагогічна. 2004. Вип. 18.
14. Інструкція з охорони праці для учнів у кабінеті біології / URL : <https://osvita-docs.com/node/82>
15. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб. Авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : АПН. 2002, 136 с.
16. **Казанішена Н.В.** Нестандартні методи навчання у підготовці майбутніх учителів біології // *Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал*. Рівненський обл. ін-т. післядиплом. пед. освіти. Рівненський державний гуманітарний ун-т. [гол. ред. Пустовіт Г.П.]. Рівне, 2023. № 2 (114). С. 111-115. <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/562>
17. **Казанішена Н.В.,** Григорчук І.Д., Плахтій П.Д. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів біології та основ здоров'я // «Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал. 2023. № 12(30) 2023. С. 258-267. <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/168/259>
18. **Казанішена Н.В.** Форми, методи, засоби навчання біології : навчальний посібник. [Електрон. ресурс]. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, редакційно-видавничий відділ. 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6896>

19. Казанішена Н.В. Формування професійної готовності майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів [Текст] : монографія / Н. В. Казанішена ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка . - Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. - 187 с

20. Карташова І., Сушко І. Конструктор нетрадиційного уроку біології: Навчально-методичний посібник. Херсон: вид-во ПП. Вишемирський В.С., 2016. 84 с.

21. Конспекти уроків біології. 10 клас. Режим доступу : <https://super.urok-ua.com/tag/konspekti-urokiv-biologiyi-10-klas/>

22. Матяш Н.Ю., Коршевнюк Т.В., Рибалко Л.М., Козленко О.Г. Навчання біології учнів основної школи: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2019. 208 с.

23. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практично зорієнтований збірник / Кер. автор. кол. С. Шевцова, наук. кер. і ред. І. Єрмаков. Київ : Департамент, 2003. 500 с.

24. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене. Київ : Кондор, 2007. 656 с.

25. Немченко К. Д. Використання елементів інтерактивного навчання на уроках біології та в позакласній роботі // Біологія : наук.-метод. журн. 2007. № 33. С. 7-11.

26. Нові педагогічні технології для вчителів біології / Уклад. К.М. Задорожний. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 112 с.

27. Пальчевський С.С. Педагогіка. Київ : Вид-во «Каравела». 2018. 376 с.

28. Панченков А., Пометун О., Ремех Т. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтеракт. технологій навчання: Метод. посіб. Київ : А.П.Н. 2003. 72 с.

29. Плахтій П. Д., **Казанішена Н.В.** Методичні рекомендації до організації самостійної роботи з «Основ здоров'я людини та здоров'язбережувальних

технологій». [Електронне видання]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2025. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/9352/Method-rekomendatsii-do-orhanizatsii-samostiinoi-roboty-z-Osnov-zdorovia-liudyny-ta-zdoroviazberezhuvalnykh-tekhnologii.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

30. Пометун О.І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2005. 192 с.

31. Проектне навчання: коротко про головне. URL : <https://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/>

32. Розробки уроків біології. 11 клас. На урок. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/biblioteka/biologiya/klas-11>

33. Сайт вчителя біології, екології, географії, природознавства, хімії, основ здоров'я: <https://sites.google.com/site/teachervitakovalenko/metodicna-skarbnicka>

34. Тарасова С.М., Космачова А.М., Міхеєва Г.М. Методика навчання біології : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 354 с.

35. УРОК.ОСВІТА.УА. Розробки уроків біології. Режим доступу : <https://urok.osvita.ua/biology/10-klass/>

36. Фіцула М.М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ, 2017. 268 с.

37. Худик В. Я., **Казанішена Н. В.** Методи екологічного виховання учнів у ЗЗСО / Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: проблеми, перспективи, рішення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 170-річчю з дня народження Петра Миколайовича Бучинського (8-9 грудня 2022 р., Кам'янець-Подільський) [Електронний ресурс] / [за заг. ред. Л. Г. Любінської]. Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2022. С. 296-300.

38. Шулдик В. Інтерактивні технології навчання у грі на уроках біології // Біологія і хімія в шк. : наук.-метод. журн. 2005. № 4. С. 17-20.